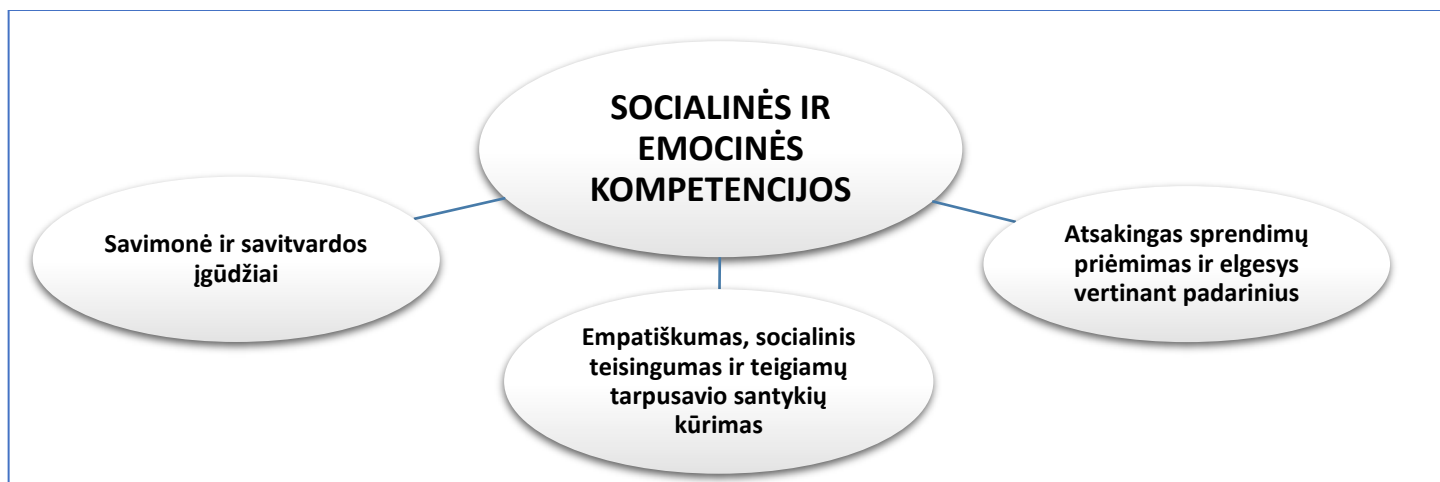

Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2024.

II dalis. Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas.

Santrauka

Remiantis *Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosiomis programomis (2022)*

Socialinio ir emocinio ugdymo ištakos ir jį reglamentuojantys dokumentai

Socialinio ir emocinio ugdymo svarba Lietuvoje buvo pabrėžiama dar *Tautinės mokyklos koncepcijoje (1989)* ir *Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992)*, nors tuo metu nebuvo vartojamas terminas *socialinis ir emocinis ugdymas*. Vis daugiau dėmesio šių kompetencijų ugdymui buvo skiriama visose vėliau patvirtintose bendrosiose programose. Nuostatos dėl socialinio ir emocinio ugdymo įtvirtintos *Švietimo įstatyme (1991)*, jo plėtotė ir tobulinimas numatyti švietimo strateginiuose dokumentuose: *Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose (2003)*, *Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje (2013)*. Greta *Švietimo įstatymo* esminės socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo nuostatos ir jo tobulinimo kryptys įtvirtintos šiuose aktualiuose (galiojančiuose) dokumentuose: *Geros mokyklos koncepcijoje (2015)*, *2021–2030 metų švietimo plėtros programoje (2021)*, *Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ (2023)*.

Dokumentas	Socialinio ir emocinio ugdymo pagrindai ir esminės nuostatos valstybės dokumentuose
<i>Tautinės mokyklos koncepcija (1989)</i>	Pabrėžiama mokyklos humanizavimo svarba, tai, kad mokykla turi pasukti nuo akcento žinioms į lygiagrečių emocijų ir valios ugdymą. Kartu akcentuojama būtinybė veiklinti visą ugdymo procesą, kad intelektas, emocijos, valia lavėtų ir tvirtėtų per paties žmogaus veikimą, patyrimą.
<i>Lietuvos švietimo koncepcija (1992)</i>	Keliamas siekis ugdyti savarankišką ir kūrybingą asmenybę – ne tik gimtosios kultūros vartotoją, bet ir atsakingą kūrėją, padėti asmeniui atsiskleisti socialinėje ir kultūrinėje erdvėje.
<i>Švietimo įstatymas (1991; nauja redakcija 2011)</i>	Mokykla įpareigojama užtikrinti sveiką, saugią, smurto, prievartos apraiškoms ir žalingiems įpročiams kelių užkertančią aplinką; sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui nuolat dalyvauti bent vienoje nuoseklioje, ilgalaikėje socialines ir emocines kompetencijas ugdančioje prevencinėje programoje, apimančioje smurto, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją, sveikos gyvensenos skatinimą.
<i>Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos (2003)</i>	Nusakant švietimui tenkančią misiją, greta kitų nuostatų teigiama, kad švietimas turi padėti asmeniui įgyti kultūrinę bei socialinę kompetenciją ir būti savarankišku, veikliu, atsakingu žmogumi, norinčiu ir gebančiu nuolat mokytis, kurti savo ir bendruomenės gyvenimą.
<i>Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija (2013)</i>	Vienas iš strategijos tikslų – suteikti mokiniams, studentams ir jaunimui palankiausias galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius ugdymosi ir studijų poreikius. Tarp šiam tikslui pasiekti numatytų veiklos krypčių (uždavinių) – rūpintis socialiniu, emociniu, lytiniu ir tarpkultūriniu ugdymu; mokyklose diegti sisteminius pokyčius, lemiančius patyčių, prekybos žmonėmis ir smurto, alkoholio ir tabako vartojimo mažinimą, kad būtų užtikrinamas mokyklos bendruomenės psichologinis saugumas.
<i>Geros mokyklos koncepcija (2015)</i>	Koncepcijoje svarbiausiu sėkmingos mokyklos veiklos požymiu laikomas tinkamas mokyklos misijos įgyvendinimas, t. y. geri (pageidaujami, priimtini) ugdymo(si) rezultatai ir turtingos, įsimeinančios, prasmingos, malonios gyvenimo mokykloje patirtys. Pagrindiniai ir pageidaujami mokyklos veiklos rezultatai – mokinių asmenybės branda, individualias galimybes atitinkantys ugdymo(si) pasiekimai ir nuolatinė ugdymo(si) pažanga.
<i>2021–2030 metų švietimo plėtros programa (2021)</i>	Viena iš akcentuojamų problemų – aukštas patyčių lygis mokyklose, kurį numatyta įveikti, išsprendus šias problemas priežastis: trūksta mokinių socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo formaliojo švietimo ugdymo turinyje; mokyklų personalui trūksta kompetencijų užtikrinti patyčių prevenciją; trūksta psichologinės pagalbos mokiniams; trūksta sistemingo patyčių prevencijai skirtų programų diegimo; visuomenėje vyrauja vertybės, toleruojančios smurtą ir patyčias. Problemai spręsti numatyta įgyvendinti priemones „Užtikrinti

	visiems prieinamą šiuolaikinį ugdymo turinį“, „Igyvendinti įtraukujį ugdymą“ ir „Igyvendinti priemonę „Pirmiausia – mokytojas“.
Valstybės pažangos strategija „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ (2023)	Deklaruojamas siekis užtikrinti išplėtotą aukštos kokybės ir visiems prieinamą švietimą, kuris padės įgyvendinti ambiciją išugdyti ateičiai pasirengusį, atsparų ir laisvą žmogų, gyvenantį bendruomenėje, kuriai rūpi. Lietuva turi siekti pažangos, ugdydama ateičiai pasirengusius ir gebančius kurti prasmingą gyvenimą asmenis (įvairiapuses, išsilavinusias, kūrybingas, turinčias sveiką savivertę, atsprias, empatiškas, bendruomeniškas ir nuolat besimokančias asmenybes).

Socialinį ir emocinį ugdymą užtikrinančios nuostatos apibrėžtos *Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2022), 2023–2024 ir 2024–2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosiuose ugdymo planuose (2023), Ugdymo organizavimo rekomendacijose mokiniams, kuriems nustatytas elgesio ar (ir) emocijų sutrikimas (2024), Ugdymosi šeimoje įgyvendinimo tvarkos apraše (2020) ir kituose aktualiuose dokumentuose.*

Kodėl socialines ir emocines kompetencijas ugdyti būtina? Kokios yra šalies mokinių socialinės ir emocinės kompetencijos?

- **Socialinės ir emocinės kompetencijos svarbios visiems asmenims (vaikams ir suaugusiesiems), jos turi įtakos mokymuisi, akademiniam ir darbo srities rezultatams, asmeninio ir bendruomeninio gyvenimo kokybei.** *Savikontrolė, saviveiksmingumas* (tikėjimas savo gebėjimu susitelkti ir imtis veiksmų, reikalingų konkrečioje situacijoje) ir *emocinis intelektas* yra stipriai susiję su akademiniais rezultatais; *emocinis intelektas, saviveiksmingumas* ir *kontrolės lokusas* (nuostata, kad gyvenimas priklauso nuo manęs paties) – su pasiekimais darbo rinkoje. Bendruomeninio gyvenimo srityje atskleistos stiprios sąsajos tarp pilietinio dalyvavimo ir *empatijos* bei *atjautos*¹. Socialinės ir emocinės kompetencijos – vienos iš svarbiausių gebėjimų ir nuostatų, reikalingų įvairių ekonomikos sektorių darbuotojams, ir numatoma, kad jų reikšmė didės². Todėl svarbu socialines ir emocines kompetencijas ugdyti nuo pat ankstyvos vaikystės, ypač daug dėmesio skiriant SUP turintiems vaikams ir vaikams iš nepalankios SEK aplinkos, nes jų socialiniai ir emociniai gebėjimai prastesni (Steponavičius, Gress-Wright, Linzarini, 2023).
- **Mokinių socialinės ir emocinės kompetencijos turi įtakos ir bendrai mokinių emocinei gerovei, ir mokymosi pasiekimams.** Mokiniai, pasižymintys intelektualiniu smalsumu, atkaklumu, gebantys valdyti emocijas, pasiekia aukštesnių rezultatų. EBPO PISA 2022 m. tyrimo duomenimis, Lietuvos penkiolikmečiai mokiniai savo socialinius ir emocinius gebėjimus vertina santūriau nei vidutiniškai EBPO. Pavyzdžiui, įsivertindami *atkaklumą*, 58 proc. teigė, kad baigia, ką pradėję (EPBO – 66 proc.), 31 proc. sustoja, jei darbas tampa pernelyg sudėtingas (EBPO – 29 proc.). Įsivertindami *atsparumą stresui*, gerai susidorojantys su stresu jautėsi 33 proc. (EBPO – 39 proc.) mokinių. Įsivertindami *emocijų valdymą*, 40 proc. penkiolikmečių pripažino, kad greitai susierzina (EBPO – 39 proc.), 34 proc. – per smarkiai reaguoja į kiekvieną smulkmeną (EBPO – 30 proc.). Mokinių, mokykloje niekada ar beveik niekada nepatiriančių patyčių, skaitymo rezultatai (IEA PIRLS 2016, 2021) ar matematikos ir gamtos mokslų rezultatai (IEA TIMSS 2015, 2019) yra geresni negu mokinių, patiriančių patyčias maždaug kas mėnesį ar kas savaitę.
- **Mergaičių, vyresnio amžiaus mokinių, mokinių iš nepalankios SEK aplinkos socialinių ir emocinių kompetencijų rodikliai dažnai yra prastesni.** Penkiolikmečių mergaičių psichologinės gerovės indeksas siekė 48,2 balo (vienuolikmečių – 61,2 balo), berniukų – 62,6 balo (vienuolikmečių – 68,5 balo) iš 100 galimų balų; dažniausiai arba visada jautėsi vienišos 36 proc. penkiolikmečių mergaičių (14 proc. vienuolikmečių) ir 18 proc. penkiolikmečių berniukų (8 proc. vienuolikmečių) (HBSC, 2022). EBPO PISA 2022 m. tyrimo duomenys rodo, kad penkiolikmečių iš palankios SEK aplinkos savijautos, saviveiksmingumo, socialinių emocinių kompetencijų vertinimai buvo aukštesni, nei penkiolikmečių iš nepalankios SEK aplinkos.
- Silpnos socialinės ir emocinės mokinių kompetencijos yra susijusios ir su rizikinga elgsena. Nors alkoholio ir įprastų cigarečių vartojimas mažėja, **elektroninių cigarečių vartojimas ir priklausomybė nuo socialinių tinklų, kompiuterinių žaidimų išaugo** (HBSC, 2022; ESPAD, 2019). Ilgesnis prie ekranų praleidžiamas laikas turi įtakos mažesnei mokymosi motyvacijai ir žemesniems mokymosi pasiekimams³.

¹ Steponavičius, M., Gress-Wright, C., Linzarini, A. (2023). Social and emotional skills: Latest evidence on teachability and impact on life outcomes. OECD Education Working Papers, No. 304, OECD Publishing, Paris.

² World Economic Forum (2023). The Future of Jobs Report 2023.

³ Jusienė R., Baukienė E., Breidokienė R., Laurinaitytė I., Lisauskienė L., Praninskienė R., Urbonas V. (2022). Ilgalaikis ekranų poveikis vaikų fizinei ir psichikos sveikatai: mokslo projekto ataskaita. Valstybinis visuomenės sveikatos stiprinimo fondas.

Koks yra mokytojų pasirengimas ir galimybės ugdyti mokinių socialines ir emocines kompetencijas?

- **Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas yra aktualus visiems** – mokyklų vadovams, mokytojams, mokiniams, tėvams, nes sveiką ir saugią mokymosi aplinką kuria visi mokyklos bendruomenės nariai.
- **Mokytojų pasirengimą ugdyti socialines ir emocines kompetencijas veikia mokytojų savijauta ir darbe patiriamas stresas; be to, jis siejamas su pasirengimu ugdyti pilietiškumo kompetenciją.** Didžiausi streso šaltiniai: atsakomybė už mokinių pasiekimus, prisitaikymas prie kintančių reikalavimų, administracinio darbo krūvis. 2023 m. 44,5 proc. mokytojų darbe jautėsi gerai arba labai gerai, 43,0 proc. – vidutiniškai, 9,5 proc. – blogai arba labai blogai (PGI, 2023). 2022 m. beveik 84,4 proc. Lietuvos mokytojų save vertino kaip puikiai arba gana gerai pasirengusius mokyti pilietinio ugdymo temų. Daugiausiai mokytojų (37,4 proc.) jautėsi puikiai pasirengę mokyti piliečių teisių ir pareigų, mažiausiai (15,4 proc.) – įvairovės ir įtraukties temų (IEA ICCS, 2022).
- **Pedagoginių darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo programų pasiūla** (AIKOS registruotos 879 programos, iš jų 32 skirtos, 134 apima socialinių ir emocinių kompetencijų tobulinimo temas), **vykdomi ilgalaikiai projektai**⁴ sudaro prielaidas mokytojams tobulinti savo ir ugdyti mokinių socialines ir emocines kompetencijas.
- **Reorganizuota švietimo pagalbos sistema, dalyvavimas projektuose** padeda padidinti švietimo pagalbos prieinamumą, prisideda prie pedagogų, švietimo pagalbos specialistų ir mokyklų administracijos kompetencijų stiprinimo, ugdymosi sąlygų įvairių ugdymosi poreikių mokiniams kokybės tobulinimo. 2023 m. 15-oje savivaldybių įsteigtos 103 *atvirosios klasės*. Įgyvendindamos „*Tūkstantmečio mokyklų*“ projektą, dalis savivaldybių suplanavo įdiegti universalios dizaino mokymuisi principus; numatyta įsigyti įrangos ir priemonių, suplanuotos kvalifikacijos tobulinimo ir ugdymo veiklos, skirtos padėti įgyvendinti įtraukįjį ugdymą, keisti bendruomenės nuostatas ir kt.
- **EBPO TALIS (2018) duomenimis, Lietuvoje 63 proc. vadovų nuolat ėmėsi veiksmų, skatinančių mokyklos bendruomenės narių tarpusavio bendradarbiavimą, tačiau daugiau nei trečdalis mokyklų vadovų prieš pradėdami eiti pareigas nebuvo dalyvavę lyderystės mokymuose**, ir tik 20 proc. vadovų buvo baigę lyderystės programą arba kursą. Lyderystės mokymai svarbūs, užtikrinant vadovų pasirengimą dirbti pagal šiuolaikišką vadovavimo modelį. Taikydami pasidalytosios lyderystės principus, vadovai sudaro galimybę mokytojams dalyvauti priimant sprendimus, kurti naujas mokymo praktikas, puoselėti savarankiškumą.

Kaip ugdomos mokinių socialinės ir emocinės kompetencijos?

- **Lietuvoje sukurta socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo sistema**, apimanti jų ugdymą įvairių dalykų pamokose ir kitose mokyklos veiklose, taip pat nuoseklias programas (gyvenimo įgūdžių dalyko programą, socialines ir emocines kompetencijas ugdančias, žalingų įpročių ir kt. prevencijos programas), saugios mokymosi aplinkos kūrimą; universalias (skirtas visiems mokiniams) ir tikslinėms grupėms pritaikytas programas bei priemones.
- **Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo per įvairių dalykų pamokas sėkmę lemia geras ugdomosios veiklos suplanavimas, aktyvieji mokymosi metodai, situacinės ir improvizuotos veiklos.** 2022–2023 m. m. išorinio vertinimo metu vertintose mokyklose socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencija ugdyta 67 proc. stebėtų pamokų.
- **Mokiniams sudaromos galimybės aktyviai dalyvauti mokyklos bendruomenės gyvenime:** apie 70–90 proc. 8 klasės mokinių mokosi mokyklose, kuriose mokiniai dalyvauja priimant mokyklos bendruomenei svarbius sprendimus, 80 proc. mokinių mano, kad tai padeda tobulinti mokyklą (IEA ICCS, 2022). **Mokiniai aktyviai dalyvauja pilietinėse veiklose:** 45 proc. 8 klasės mokinių dalyvavo savanorių grupių (ICCS vidurkis – 37 proc.), 26 proc. – religinės grupės ar organizacijos (ICCS vidurkis – 33 proc.), 16 proc. – jaunimo organizacijų, susijusių su politine partija ar sąjunga (ICCS vidurkis – 10 proc.), veikloje (IEA ICCS, 2022).
- **Dauguma mokinių pozityviai vertina santykius su mokytojais;** IEA ICCS (2022) duomenimis, 87,6 proc. jų pritaria, kad mokytojai padėtų, jei reikėtų. EBPO PISA (2022) duomenimis, **stiprėja priklausymo mokyklai jausmas:** 65 proc. mokinių teigė jaučiantys, kad priklauso mokyklai (2018 m. – 56 proc.); priklausantys mokyklai dažniau jautėsi vaikinai ir aukštesnio socialinio, ekonominio, kultūrinio statuso mokiniai.
- **2023 m. prevencines programas vykdė 68,7 proc. ikimokyklinio ir 86,6 proc. bendrojo ugdymo mokyklų.** Lyginant savivaldybių grupes, matyti, kad daugiausia prevencines programas vykdančių ikimokyklinio ugdymo mokyklų (76,4 proc.) buvo didesniosiose savivaldybėse, bendrojo ugdymo mokyklų (92,8 proc.) – žiedinėse savivaldybėse (ŠVIS).

⁴ Paminėtini šie projektai: „Pedagogų kompetencijų stiprinimas nacionalinėse kvalifikacijos tobulinimo programose ir magistrantūros studijose“ (2023–2026 m.), „Tęsk: ateik, tobulėk, prisidėk!“ (2023–2027 m.), „Įtrauktis: visiems ir kiekvienam“ (2024–2029 m.).